
SZÓSZÉK ÉS PARLAMENTI PULPITUS: *papok a politikai életben a XX. századi Magyarországon*

Jelige: JRP005

Dolgozat lezárása: 2022. június 30.

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék.....	2
I. Bevezetés	3
II. Klerikusi állapot és világi hatalomgyakorlás	5
III. Politika és teológia: szabad-e az Egyháznak politizálnia?	7
IV. Az Egyház társadalmi tanításának foglalatja	8
V. A Szentszék egyházpolitikájának fejlődése	9
VI. Politikus papok a XX. századi Magyarországon	14
1. Giesswein Sándor.....	17
2. Prohászka Ottokár	19
3. Vass József.....	20
4. Varga Béla	21
5. Balogh István	22
6. Horváth Richárd Pál.....	24
7. Beresztóczy Miklós.....	25
8. Bartha Béla.....	26
VII. Összegzés, következtetések	27
Irodalomjegyzék.....	30

I. BEVEZETÉS

Vallás és politika, állam és egyház első hallásra egymástól elkülönülő területeket jelölő fogalmak. Ez a fajta distinkció azonban a XVIII. századi felvilágosult európai gondolkodás sajátossága – más kultúrköröktől a fogalmi szétválasztás tulajdonképpen teljesen idegen és nehezen is értelmezhető.¹

A középkori európai történelemet kezdetektől fogva áthatotta a hatalom kétarcúságát jelképező gelasiusi két hatalom² és az abból később kifejlődő „két kard” egymás közti küzdelme, Egyház és állam investitúraharcra alapvetően határozta meg az európai államiság fejlődését.³

A felvilágosodás és az 1789-es francia forradalom hatására elterjedő szekularizmus fokozatosan elválasztotta egymástól a világi és vallási feladatokat, melynek következtében az Egyház terepe jelentősen leszűkült. A XIX. századtól számos olyan társadalmi területnek lett új – sok esetben kizárólagos – gazdája a szekuláris állam, melyek korábban klasszikusan az Egyházhoz tartoztak – mint például az oktatás, az anyakönyvvezetés vagy a szociális ellátórendszer működtetése.⁴

A szekularizálódó társadalmi folyamatnak különösen érdekes része a katolikus papság politikai szerepvállalásának alakulása. A XX. század derekáig aktívan részt vehettek és részt is vettek egyházi személyek az államügyek intézésében. Az európai törvényhozások felsőházaiban a főpapság jelentős része hivatalából eredően vett részt, az alsóházakban pedig választások útján számos áldozópap és szerzetes képviselte az Egyház érdekeit. Richelieu bíborostól Varga Béláig, Vass Józseftől Ignaz Seipelig számos klerikus viselt állami hivatalt és gyakorolt közvetlen hatást a politikára. Azonban a második világháborút követően egyre inkább indokolttá kezdett válni a papság ilyen jellegű tevékenységének felülvizsgálata, mely elvezetett az addigi gyakorlat tulajdonképpeni általános megszüntetéséhez.

A dolgozat arra a kérdésre keresi a választ, hogy a második világháború utáni időszakban miért került felülvizsgálatra a katolikus papság politikai szerepvállalása és miért alakult úgy, hogy ma már nem jellemző, hogy katolikus papok politikai tisztséget viseljenek és ilyen módon vegyenek részt a társadalom életének alakításában.

¹ Rezi Elek. "Fazakas Sándor–Kovács Krisztián (szerk.): Vallás és politika. Teológiai reflexiók egy komplex kapcsolat múltjáról és jelenéről." Református Szemle 113.1 (2020): 73-75.

² I. Gelasius pápa levele Anastasios császárhoz. In: Sz. Jónás Ilona [1999] Középkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény, Osiris Kiadó, Budapest, 296. o.

³ Szántó Konrád [2001] Egyháztörténelem, Jel Könyvkiadó, Budapest, 114. o.

⁴ Gergely András (szerk.) [2003] Magyarország története a 19. században, Osiris Kiadó, 495. o.

Bevezetesként a teológia és a politika viszonyának ismertetésére kerül majd sor, rámutatva arra, hogy az Egyház – bár elsődleges feladata az evangéliumi üzenet továbbadására irányul – a megszentelő tevékenység mellett (és abból fakadóan) a társadalom és a politikai közösség egésze számára is hordoz üzenetet.

Annak érdekében, hogy a klérus szerepvállalásának körülményei érthetőek legyenek, szükséges röviden ismertetni a politikai katolicizmus XIX. század végi, XX. század eleji kialakulását és az ilyen jellegű pártok mibenlétét. Ennek oka, hogy ezek a közösségek általában azáltal voltak a katolikus hierarchia alá rendelve, hogy vezetésüket papi személyek látták el, biztosítva ezáltal az Egyház tulajdonképpen hivatalos politikai reprezentációját.

A dolgozat szűken vett kérdése a papság XX. századi magyar politikai életben való részvételének ismertetése, néhány történelmileg jelentős szereplő tevékenységének és életútjának átfogó, korszakokra és folyamatokra koncentráló, proszopográfiai jellegű leírásán keresztül, különös hangsúlyt fektetve hivatalviselésük (kánon)jogi hátterére.

A papok világi hivatalviselési gyakorlatának megszűnési okait elsősorban a II. Vatikáni Zsinat tanításának releváns fejezeteinek ismertetése segíti, hiszen nem elsősorban a jogszabályokban, hanem a gyakorlati jogalkalmazásban történt jelentős változás – bár a jelenleg hatályos egyházi törvénykönyv valamivel szigorúbban határoz, mint a zsinatot megelőző.

Az összefüggések behatóbb ismertetése végett – érintőlegesen – beillesztésre kerül a felszabadítás teológiájának bemutatása és annak a szentszéki politikára – különösen is az úgynevezett „Ostpolitik”-ra – gyakorolt hatása, mely elvezetett a (világegyház egészére) máig érvényes álláspont és gyakorlat kialakulásához a katolikus papság politikai tisztségviselésével kapcsolatosan.

Mivel a tárgyalandó kérdéskör elsősorban elméleti elemzést feltételez, szekunder szakirodalomra támaszkodva kísérlem megvilágítani a téma összefüggésrendszerét és levonni belőlük a megfelelő következtetéseket. A téma interdiszciplinaritásából adódóan a társadalomtudományi és történeti jellegű irodalom mellett a kánonjog és a teológia vonatkozó fejezetei is tárgyalásra kerülnek. Írásom célja tehát az, hogy – a klérus magyarországi politikai tisztségviselésének vizsgálata által – rávilágítson vallás és politika viszonyrendszerének sajátos vonásaira, ezáltal pedig támpontokat adjon a katolikus papság politikai aktivitásának aktuális megítéléséhez is.

II. KLERIKUSI ÁLLAPOT ÉS VILÁGI HATALOMGYAKORLÁS

A katolikus papok politikai tisztségviselésével kapcsolatos jogi alapvetésekről a jelenleg hatályban lévő 1983-as egyházi törvénykönyv (CIC) határoz.

A 285. kán. 1. § előírja a klerikusok számára, hogy tartózkodniuk kell mindentől, ami állapotukhoz nem illő, figyelembe véve a részleges jog előírásait. A kánon további paragrafusokban bővebben kitér a szabályozásra, melyek szerint világi hatalomgyakorlással járó közhivatal viselése alapvetően tiltott a klérus számára (3. §), értve ez alatt a világi hatalom mindhárom – törvényhozói, végrehajtói és bírói – dimenzióját.⁵ Olyan hivatalok vállalása pedig, amelyek világiak javainak igazgatását is magukban foglalják, az illetékes ordinárius engedélyéhez kötöttek (4. §). Hasonlóképpen tiltott – a 286. kán. szerint – a törvényes egyházi hatóság engedélye nélkül való üzleti és kereskedelmi tevékenység végzése. A 287. kán. pedig egyszerre szólítja fel a papságot az igazságos béke és egyetértés szorgalmazására (1. §) és a politikai pártok vagy szakszervezetek vezetésétől való távolmaradásra – meghagyva azt a kitélt, hogy amennyiben a közjó szolgálata vagy az egyház jogainak védelmezése indokolná, az illetékes egyházi hatóságnak lehetősége van másképpen dönteni.⁶

Az előbb idézett kánonok különböző módon határozzák meg a klerikusi állapottal összeegyeztethetetlen tevékenységek és hivatalok körét. Nem illő foglalkozásnak tekintendő mindaz, amit a részleges jog – a helyi szokások szerint – akként ítél meg (285. kán. 1. §). Ezekhez tartoznak továbbá mindazok a tevékenységek is, amelyek alapján véve erkölcstelenek, így külön tiltó jogszabályként nem is feltétlenül jelennek meg.⁷ Idegen tevékenységnek (285. kán. 2. §) minősül mindaz, ami akadályozza a klerikusok kötelezettségeinek teljesítését, legyenek bár társadalmilag elismert foglalkozások.⁸ Tiltottnak számítanak azok a tevékenységek, melyek gyakorlásától a kódex kifejezetten eltiltja a klérus tagjait, ugyanakkor megjegyzendő, hogy az illetékes ordináriusnak bizonyos esetekben lehetősége van engedélyt adni, vagy a 87. kán. értelmében felmentést adni a tilalom alól.

Az egyházi törvénykönyv rendelkezései szerint tehát a jelenleg hatályos kánoni környezetben sem lehetetlen a katolikus papok számára közhivatal viselése. Ennek ellenére nem jellemző

⁵ Kuminetz Géza [2012] Klerikusok kézikönyve I., Szent István Társulat, Budapest, 238. o.

⁶ Erdő Péter [2001] Az egyházi törvénykönyv: A Codex Iuris Canonici hivatalos latin szövege magyar fordítással és magyarázattal, Szent István Társulat, Budapest, 271-272. o.

⁷ Erdő Péter [2005] Egyházjog, Szent István Társulat, Budapest, 245. o.

⁸ I.m., 246. o.

sem az engedély kérése – és ennek okán megadása –, sem pedig a tilalom alóli felmentés lehetőségének alkalmazása a gyakorlatban. Erre rövid válaszként az ad magyarázatot, hogy a II. Vatikáni Zsinat hatására (és értelemszerűen már az azt megelőző évtizedekben) az Egyház arra a felismerésre és döntésre jutott, hogy a szolgálati papság túlzott politikai szerepvállalása a rájuk bízott közösségek számára negatív hatással lehet pasztorális szempontból, így főszabályként előírja az attól való tartózkodást. Mindezek fényében a hangsúly az evangéliumi üzenet továbbadására és az arról való hiteles tanúságtételre helyeződött át, ami az Egyház és a papság mindenkor elsődleges feladatát jelenti. Ez pedig alapvetően nincs szerves kapcsolatban a partikuláris érdekek és politikai csoportok szempontjai szerinti tevékenységgel. Az egyéb, nem közhatalmi jellegű hivatalok viselése pedig azért is lett kifejezetten tiltott a klerikusok számára, hogy az esetleges büntetőjogi felelősségre vonással járó kockázatos szituációknak ezzel elejét lehessen venni.⁹

Külön érdemes foglalkozni a politikai pártokban vagy szakszervezetekben való ténykedés tiltásával (287. kán. 2. §). A kánon a pártokba való belépést ugyan nem tiltja, de aktív vezetői szerep vállalását nem engedélyezi. Ez jelentős szemléletmódbeli változást jelez, amennyiben a századforduló körül megalakuló kereszténydemokrata és keresztényszociális pártok vezető politikusai között nagy számban találunk papokat. Azonban a közvetlen politikai élettől való távolmaradást nem a közéleti kérdésekkel szembeni közömbösség hozta létre, hanem a lelkipásztori feladatok elsőbbsége és a világi krisztushívők megnövekedett felelőssége – a papság számára így közvetetten, az elkötelezett közösségek nevelése jelent politikai jellegű ténykedést. Hangsúlyozandó azonban, hogy a templomi szószék nem lehet eszköze a klérus közéleti csatározásának, hiszen csak a homiletikai kritériumoknak megfelelő beszédek számára nyújthat teret, a hívek – társadalmi osztálytól és pártpolitikától független – hitbéli épülésére való tekintettel.¹⁰ Bár a vizsgált kérdéssel kapcsolatban nem jelentékeny, fontos megemlíteni, hogy az állandó diakónusokra nézve – akik szintén a klérus részét képezik – a fenti előírások nem, vagy csak részben vonatkoznak (288. kán.).

Érdekesség, hogy a korábbi időszakban hatályos, 1917-es CIC a vizsgált területtel kapcsolatban tulajdonképpen a jelenleg érvényben lévő rendelkezésekhez nagyon hasonlóan határoz, tehát a klerikusi állapottól idegennek tartja a hivatalviselést.¹¹ A vonatkozó kánon annyiban azonban enyhébb volt, hogy a törvényhozó testületeket illetően – tehát a

⁹ Kuminetz Géza [2012] Klerikusok kézikönyve I., Szent István Társulat, Budapest, 238. o.

¹⁰ I.m. 242. o.

¹¹ John P. Beal, James A. Cordien, Thomas J. Green (szerk.) [2000] New commentary on the Code of Canon Law, The Canon Law Society of America, Washington, DC, 373. o.

szenátorokkal és képviselőkkel kapcsolatban – az 1917-es CIC 139. kán. 4. §-a szerint az illetékes ordinárius engedélyezhette (egyéniileg vagy akár általánosan is) a választásokon való indulást, valamint a mandátum felvételét.¹² A vizsgált téma szempontjából ez releváns, hiszen a papok parlamenti jelenléte a Magyar Királyságban jellemző volt már a korábbi időszakokban is, melyre a jogi alapot ez teremtette meg.

Látható tehát, hogy a kánonjogi környezet nagyon hasonló volt a XX. században, mint napjainkban, ami azt mutatja, hogy elsősorban nem a jogszabályi háttérben, hanem a konkrét jogalkalmazásban történt változás.

III. POLITIKA ÉS TEOLÓGIA: SZABAD-E AZ EGYHÁZNAK POLITIZÁLNIA?

Annak érdekében, hogy megítélhessük, milyen viszony áll fenn a gyakorlatban állam és egyház, elméleti síkon pedig politika és teológia között első lépésként érdemes a két fogalmat definiálni.

A politika jelentése – a klasszikus ókori görög szóhasználatot alapul véve – meghatározható úgy, mint a polisz közügyeinek intézésében való részvétel, vagy mint a hatalom megszerzéséért folytatott harc, amennyiben a „machiavelliánus fordulat” utáni „modern” értelmezést vesszük figyelembe. Ugyanakkor általánosan elfogadott egzakt definíció nehezen alkalmazható a politika esetében, mert mindenképpen valamilyen filozófia és emberkép által meghatározott fogalomról van szó. (Például amennyiben a társadalmi igazságosságra való törekvés is szerves részét képezi.)¹³

A teológia, mint Istenről szóló értelmes beszéd, mint hittudomány látszólag semmiféle korrelációban nincs a politikummal, hiszen vizsgálatának tárgya egészen más jellegűnek tűnik. Mivel azonban az ember az Istenről való gondolkodásban utóvégre önmagára is reflektál – egyéni és közösségi lényként egyaránt –, a keresztény teológia szerves kapcsolatban van az igazságosság (társadalmi) diszkussziójával is, mint a Jézus Krisztusban kinyilatkoztatott Igazság értelmezője.¹⁴

Ha tehát a politikához szervesen kapcsoljuk az igazság(osság) keresésére való törekvést és a teológiát az Istenről való értelmes – eltérő kulturális környezetben megfogalmazott – emberi

¹² Erdő Péter [2005] Egyházjog, Szent István Társulat, Budapest, 246. o.

¹³ Láncki András: A politika fogalma in Gyurgyák János (szerk.): Mi a politika? Bevezetés a politika világába, Osiris Kiadó, Budapest 1999, 19. o.

¹⁴ Diós István (szerk.) [2000] A II. vatikáni zsinat dokumentumai., Szent István Társulat, Budapest, 723. o. (GS 75.)

szóként értelmezzük, akkor a két vizsgált fogalom egymással szoros kötődésben van.¹⁵ Egészen a XX. század elejéig a közbeszédnek is szerves részét képezte az Isten-kérdés és annak nyomán az ember szerepe és célja a világban, vagy akár a Szentírás igazságainak jelenkori érvényessége és alkalmazhatósága. Mára azonban a nyugati társadalmak többsége számára az ilyen jellegű témák megvitatása idegenné vált, és ezzel párhuzamosan az Egyház keretein belül is problematikus lett a politikai teológia státusza.¹⁶

Összességében azonban megállapítható, hogy a teológiának és az Egyháznak van illetékessége a politika területén. Mint a pluralista társadalom egyik (nem politikai természetű!) közössége jogában áll, hogy demokratikus úton képviselje és képviseltesse saját érdekeit és értékeit, melyek az igazságosságra törekvő társadalmat és a közjót szolgálják.¹⁷

IV. AZ EGYHÁZ TÁRSADALMI TANÍTÁSÁNAK FOGLALATA

Mivel mind a papság, mind pedig a hívek az Egyház társadalmi tanítása¹⁸ szerint igyekeztek és igyekeznek formálni a politikai közösséget, a következőkben érdemes röviden ismertetni annak főbb pontjait.

A modern világ társadalmi kihívásaira való hivatalos egyházi reflexió megfogalmazása XIII. Leó pápaságához köthető. 1884-es, *Humanum genus* kezdetű enciklikájában lefektette az Egyház társadalmi tanításának alapjait, melyet részletesebben az 1891-es *Rerum novarum*ban taglalt. Ugyanakkor a megváltozott társadalmi rend okozta szociális és ideológiai kihívásokra már a század korábbi időszakában is megkezdődött a teológiai és gyakorlati válaszadás. A Kolping-mozgalom és a Szent Vince Egyesületek igyekeztek felkarolni az ipari munkásokat és a társadalom peremére került fiatalokat. Megemlíthető még a Bosco Szent János által alapított szalézi szerzetesrend is – amely gyorsan terjedt a XIX. század második felétől kezdődően –, amennyiben a nehéz sorsú gyermekek keresztény szellemiségű nevelését tűzte ki céljául.

A társadalmi tanítás jellegét tekintve nem konkrét politikai-gazdasági-szociális programként funkcionál. Célja, hogy a társadalmat az Evangélium világosságának fényében vizsgálja és

¹⁵ Máté-Tóth András: Politikai teológia, in Vigilia, 2006. év, 71. évfolyam, 6. szám, 425. o.

¹⁶ U.o., 425. o.

¹⁷ Jean-Marie Lustiger [2018] Emberhez méltón, Magyar Máltai Szeretetszolgálat, Budapest, 112. o.

¹⁸ Egyház szociális tanítása – Magyar Katolikus Lexikon

<http://lexikon.katolikus.hu/E/Egyh%C3%A1z%20szoci%C3%A1lis%20tan%C3%ADt%C3%A1sa.html>

Letöltés ideje: 2022. június 7.

általános erkölcsi útmutatást adjon a világ számára. Gyökerei visszanyúlnak az ősegyház korába, hiszen az emberi személy méltósága, a család szentsége, a szolidaritás és az igazságosságra való törekvés mind olyan keresztény fundamentumok, amelyek mindig is részét képezték a hagyománynak.

A társadalmi tanítás felveszi a harcot az olyan ideológiákkal – elsősorban a szocializmussal és a kommunizmussal –, amelyek a „tökéletes társadalom” evilági megvalósulását hirdetik. Ennek lehetőségét azon antropológiai megfontolásból kiindulva is elveti, mely szerint az embert a jóra való törekvés és a bűn csábításának kettőssége jellemzi. A tőke és munka okozta problémákat és a kizsákmányolás kérdéskörét nem utasítja vissza a Tanítóhivatal, de válaszában az egész emberhez kíván szólni, melyhez egyszerre tartozik hozzá a lét profán és transzcendens vetülete.

Mivel üzenete a világ valamennyi társadalmához szól, megalapozása nagyban épít a természetjogra. Elismeri a gazdaság saját szabályrendszerét, ugyanakkor a piacot, a munkát és a vállalkozást nem önmagáért való célnak tekinti, hanem a közösség egészének javát szolgáló eszköznek tartja.

A XX. század folyamán fokozatosan fejlődött és alakult az Egyház társadalmi tanítása. A *Quadragesimo anno*, az *Octogesima adveniens*, a *Laborem exercens*- és a *Centesimus annus* enciklikákban az évszázad végére kikristályosodott a modern társadalom adta kihívásokra adott egyházi reflexió. A II. Vatikáni Zsinat különösen is nagy hangsúlyt helyezett a világgal való párbeszédre, s keretbe foglalta a szociális tanítást is.

V. A SZENTSZÉK EGYHÁZPOLITIKÁJÁNAK FEJLŐDÉSE

Érdemes a következőkben röviden megvizsgálni, hogy milyen irányú fejlődésen ment keresztül a politikai teológia és az ekkleziológia – az Egyház önmeghatározása – elsősorban a jelenkor pápaságának tanításában.

A Szentszék és Európa kapcsolata a teológiai gondolkodás egészére vonatkozóan – történelmi okoknál fogva – mindig is meghatározó volt,¹⁹ így a társadalmi tanítás megfogalmazásának körülményei és annak fejlődése is szorosan összefügg az Egyház jelenlétével a kontinensen.

¹⁹ O'Mahony, Anthony [2009] The Vatican and Europe: Political Theology and Ecclesiology in Papal Statements from Pius XII to Benedict XVI, *International Journal for the Study of the Christian Church*, 2009. szeptember 9.

Ahogy korábban említettem, a modern katolikus politikai-társadalmi reflexió kibontakozása XIII. Leó pápa (1878-1903) 1891-es *Rerum novarum* kezdetű enciklikájához köthető. A szabadkőművesség egyházellenes eszmeiségének térhódításával szemben már az 1884-es *Humanum Genus*²⁰ kezdetű körlevelében világos állásfoglalást fogalmazott meg. A szentatya a korban égető problémaként jelentkező munkáskérdésre kívánt választ nyújtani, hiszen a gazdasági változások társadalomra gyakorolt hatásaként az emberi közösségek alapvető viszonyrendszerei is átalakultak, melynek következtében erősödött a szociális különbségekből adódó konfliktus és az erkölcsi hanyatlás.²¹ Mivel a szekularizáció magával vonta a materialista és pozitivista filozófiák térnyerését is, szükség volt egy – a munkások helyzetéről és a gazdasági egyenlőtlenségről szóló – pápai megnyilatkozásra, hiszen az előbbieket jelentős konkurenciát, sőt veszélyt jelentettek az Egyház és annak evangelizációs és megszentelő tevékenysége számára.

Ebben a kontextusban jöttek létre a századfordulón a különböző katolikus néppártok, kereszténydemokrata és keresztényszociális politikai csoportosulások, melyek a keresztény tanítás társadalmi érvényesítésének eszközei lettek a – kialakuló vagy már kialakult – pluralista democráciákban és a hierarchiának alárendelve biztosították az Egyház politikai reprezentációját.

Szent X. Piusz (1903-1914) pápasága a tárgyalt téma szempontjából látszólag nem releváns, hiszen „apolitikus” lekipásztorként az Egyház belső megújulását szorgalmazta a szervezett politikai fellépéssel szemben.²² Annyiban viszont előremutató volt az általa képviselt megközelítés, hogy az Egyháznak, mint közösségnek a megszentelő tevékenységét helyezte előtérbe, ennek nyomán pedig a papság pasztorális feladatát hangsúlyozta. Egyházpolitikája ehhez illeszkedően főként arra irányult, hogy az államhatalomtól való függést a lehetőségekhez mérten csökkentse.

<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14742250903201320?scroll=top&needAccess=true&instName=P> Letöltés ideje: 2022. június 7.

²⁰ XIII. Leó pápa: *Humanum Genus*. Apostoli körlevél a szabadkőművességről, 1884.

https://www.vatican.va/content/leo-xiii/it/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_18840420_humanum-genus.html Letöltés ideje: 2022. június 7.

²¹ XIII. Leó pápa: *Rerum Novarum*. Apostoli körlevél a munkások helyzetéről, 1891.

https://www.vatican.va/content/leo-xiii/en/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_15051891_rerum-novarum.html

Letöltés ideje: 2022. június 7.

²² Gergely Jenő [1982] *A pápaság története*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 316. o.

XV. Benedek pápasága (1914-1922) sok szempontból fordulópontot jelentett, hiszen pontifikátusa alatt békélt meg véglegesen az Egyház a polgári demokráciával.²³ A századelőn a Szentszék még jónak látta, hogy a társadalmi-közéleti szervezkedésben papok is részt vegyenek – sokszor vezető politikusként – és akár hivatalt is viseljenek. Az uralkodása alatt zajló első világháború idején XV. Benedek a béke előmozdításán munkálkodott, majd a béketárgyalások során igyekezett hatással lenni az igazságos rendezésre, viszont a diplomáciai elszigeteltség miatt ehhez kevés eszközzel rendelkezett. A háború utáni újjáépítésben komoly szerepet szánt a kereszténydemokrata pártoknak. Megemlítendő még 1917-es *Humani generis* kezdetű enciklikája, melyben megtiltotta, hogy a papok a szószékről politikai feszültséget és megosztást keltsenek.

XI. Piusz (1922-1939) 1922-es enciklikája programadóként szolgált a korszakban. *Ubi arcano Dei* kezdetű megnyilatkozása az Actio Catholica depolitizált – legalábbis a közvetlen politikával szándéka szerint nem érintkező – mozgalmára támaszkodva kívánta megvalósítani a társadalmi jelenlétet, valamint általánossá vált a Szentszék és más államok között megkötött konkordátumok gyakorlata, melyek mögött viszont nem volt feltétlenül egységes koncepció.²⁴ Mindezek következtében a katolikus néppártok több országban meggyengültek, így Magyarországon is. Politikai szempontból az 1937-es *Divini redemptoris* kezdetű enciklika is megemlítendő, amennyiben az ateista kommunizmus újabb elvi elítélése legalább annyira jelent filozófiai-teológiai állásfoglalást, mint amennyire magával vonz explicit politikai következményeket.

XII. Piusz (1939-1958) elődjének politikáját folytatta. Müncheni nunciusként, majd vatikáni államtitkárként komoly diplomáciai tapasztalattal és kapcsolatrendszerrel rendelkezett. A pápa *Summi pontificatus* kezdetű körlevelében vázolta fel alapelveit, melyek szerint elsődleges problémát és kihívást a modern államfelfogás jelent a katolicizmusra nézve, amennyiben az önállósítja magát. Az államhatalom ugyanis immár nem az isteni igazságnak alárendelt eszközként tekint magára, hanem önmagáért való céllá vált, ahogyan azt a világháború és a totalitárius rezsimek is nyilvánvalóvá tették.²⁵ Megjegyzendő, hogy az általa kezdetben képviselt irányzat szerint a monarchia üdvözlendőbb államformának minősült, ugyanakkor elődei demokráciával kapcsolatos állásfoglalásait sem vonta vissza. Sőt, a későbbiekben egyre inkább elfogadta és magáévá tette azokat, hiszen a világháború utáni

²³ I.m., 331. o.

²⁴ I.m., 338. o.

²⁵ I.m., 353. o.

politikájában az emberi méltóságra alapozott polgári demokrácia megvalósítását szorgalmazta (olyan kereszténydemokrata politikusokhoz hasonlóan, mint Konrad Adenauer, Alcide De Gasperi és Robert Schuman), hogy az európai egység és béke feltételei megteremtődjenek.²⁶

Az 1945 után kialakult új világrend – melyet a Nyugat-Kelet dichotómia jellemez – a Szentszék politikájának alakulására is hatással volt, megszabta annak kereteit. Az egymással szembenálló katonai szervezetek (NATO és Varsói Szerződés), a különböző proxyháborúk és konfliktusok – többek között – arra késztették az Egyházat, hogy átértelmezze saját szerepvállalását és elhelyezkedését ebben a rendszerben.²⁷ Ennek egyik gyakorlati megnyilvánulása volt, hogy óvatosságból egyre több országban szentszéki engedélyhez kötötték – és egyre ritkábban tették lehetővé – a papság politikai tisztségviselését, hiszen a megosztottság a skizma veszélyét rejthette magában, ha nem is egyik napról a másikra. Magyarországot érintően pedig az Apostoli Szentszék 1957-ben már általánosan meg is tiltotta, hogy a parlament működésében a klérus tagjai bármilyen úton részt vegyenek, és a tiltás ebben a formában egészen 1970-ig érvényben is maradt.²⁸ Ennek okaira bővebben a magyarországi helyzettel foglalkozó fejezetben tér ki a dolgozat.

Szent XXIII. János (1958-1963) uralkodása nagy hatást gyakorolt az Egyház önmeghatározására és a világgal való viszonyára. Mivel a bipoláris világrend az 1960-as évekre már megkérdőjelezhetetlen tény volt, a pápának szándékában állt a kommunizmus felé való nyitás, hogy a keleti blokk országaiban élő keresztények helyzetét valamiképpen javítani tudja.²⁹ A II. Vatikáni Zsinat összehívása olyan kulcsmomentumot jelentett, amely mind a mai napig meghatározó az Egyház egészére nézve, így a politika és a teológia kapcsolatára is.

A zsinat tanítása ekkleziológiai szempontból úgy összegezhető, hogy a korábban jellemző hierarchikus egyházképről a hangsúly az Isten népe fogalomra helyeződött át, amely a világiak szerepét és felelősségét is jobban magában foglalja, hiszen az Egyház nem pusztán a papokat jelenti, hanem minden – az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében – megkeresztelt ember közösségét. Ez azzal a következménnyel is járt, hogy világosan elkülönült, mely feladatok tartoznak a laikusokhoz és melyek a klérushoz, így megnőtt a világiak

²⁶ O'Mahony, Anthony [2009] The Vatican and Europe: Political Theology and Ecclesiology in Papal Statements from Pius XII to Benedict XVI, *International Journal for the Study of the Christian Church*, 2009. szeptember 9. [online folyóirat] 183. o.

²⁷ I.m., 184.

²⁸ Erdő Péter [2005] *Egyházjog*, Szent István Társulat, Budapest, 246. o.

²⁹ Fejérdy András [2009] A Szentszék új keleti politikája a II. Vatikáni Zsinat idején, *Világtörténet* 2. (36-57. old.), Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 36. o.

„autonómiája”. Politikai teológiai szempontból ez azt jelenti, hogy az aktív társadalmi szerepvállalás és a politikai aktivitás egyértelműen a világi krisztushívők sajátjaként definiálható, amely a felszentelt papság állapotától és hivatásától idegen. A *Gaudium et spes* kezdetű lelkipásztori konstitúció külön fel is hívja arra a figyelmet, hogy a feladatra alkalmas világiak vállaljanak felelősséget a politikai életben.³⁰

Szent VI. Pál (1963-1978.) pápaságának egyházpolitikája a dialógusra kívánt építkezni, hogy a kelet-európai szovjet szatellitállamokban a kommunizmussal megvalósuló párbeszéd következtében valamiképpen rendezhető legyen ezen országok egyházi élete – a békepapi mozgalmak kérdésköre, a püspökök kinevezése, valamint az egyházi intézmények működtetése. Ezek mellett elkötelezett volt a szegények és kitaszítottak felé való nyitásra, elítélve viszont a körükben terjedő forradalmi mozgalmakat.³¹

Szent II. János Pál pápa (1978-2005) pontifikátusa kétségbevonhatatlan hatással volt a világ és Európa történelmének alakulására. Negyedévszázados péteri szolgálatának négy olyan célját érdemes ismertetni, amelyek politikai szempontból is meghatározóak.

Az Egyház függetlenségének védelme, az emberi méltóság és a vallásszabadság tiszteletben tartása, együttműködés és megbékélés az államokkal vallási kérdésekben és a társadalmi igazságosságért való küzdelem jelentették egyházpolitikájának fő motívumait.³² Az uralkodása alatt kiadott 1983-as CIC – amint az fentebb ismertetésre került – tiltott tevékenységnek minősítette a papság politikai tisztségviselését. A korszakban két olyan jelenség is volt, amelyek e jelzésértékű döntés meghozatalához hozzájárultak. Egyfelől a már részben érintett – kelet-európai államokra jellemző – békepapi mozgalom, másfelől pedig a Dél-Amerikában terjedő társadalmi mozgalmak, melyek elméleti megalapozását a felszabadítás teológiája jelentette, felhasználva marxista metódusokat és gyakorlatokat.³³

A XX. század vészterhes évtizedeiben az Egyház katolicitásának megőrzése és a krisztusi tanítás védelme megkövetelte, hogy élesen elhatárolódjanak az állami és egyházi felségterületek, hiszen Isten országa nem e világból való. Így tehát, ha földi céloknak kerül alávetésre, az Evangélium könnyen elveszítheti hitelességét és épségét. Az Egyház

³⁰ Diós István (szerk.) [2000] A II. vatikáni zsinat dokumentumai., Szent István Társulat, Budapest, 722. o. (GS 74.)

³¹ Gergely Jenő [1982] A pápaság története, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 395. o.

³² O'Mahony, Anthony [2009] The Vatican and Europe: Political Theology and Ecclesiology in Papal Statements from Pius XII to Benedict XVI, International Journal for the Study of the Christian Church, 2009. szeptember 9. [online folyóirat] 187. o.

³³ Szabó Ferenc [2015] A Vatikán keleti politikája közlelő, Az ostpolitik színe és visszaja, Jezsuita Kiadó, Budapest, 175. o.

politikához és politikai szerepvállaláshoz való viszonyulása ezek fényében írta le az itt ismertetett fejlődési ívet.

VI. POLITIKUS PAPOK A XX. SZÁZADI MAGYARORSZÁGON

Magyarországon a katolikus papok politikai életben való részvételének és hivatalviselésének – különösen is az országgyűlési képviselőségnek – nagy hagyománya volt. A középkori királyi tanácsnak, majd a XVII. századra kialakult kétkamarás országgyűlés felsőházának hivatalukból eredően tagjai voltak az egyházmegyék élén álló érsekek és püspökök, valamint a nagyobb szerzetesrendek előjárói. A mindenkori esztergomi érsek hercegprímásként a XVI. századtól nem ritkán a Habsburg uralkodó helyetteseként és helytartójaként is működött annak távollétében, így fontos közjogi méltóságnak számított. Ugyanakkor a főpapság politikával való kapcsolata jellegét tekintve eltért az alsópapság működésétől, akik az alsótáblában a káptalanok követeiként, majd választott képviselőként tevékenykedhettek és tevékenykedtek.

Témánk szempontjából releváns összesítés a Horthy-korszakra és az azutáni időszakra vonatkozóan áll rendelkezésre a papok parlamenti jelenlétével kapcsolatban. Ugyanakkor már a dualizmus kori magyar politikai életben is aktívan részt vettek klerikusok, hiszen az Egyház érdekeit képviselő, a társadalmi-szociális tanítás elveit valló Katolikus Néppárt 1894-es megalakításában és működésében tevékeny szerepet vállaltak a világiak – gróf Esterházy Miklós és gróf Zichy Nándor – mellett papok, többek között Prohászka Ottokár is.³⁴ A párt alapításának évszáma is tükrözi, hogy a pár évvel korábban, 1891-ben kiadott *Rerum novarum* kezdetű enciklika hatására – az Egyház társadalmi tanításának képviselőjére és annak megvalósítására – jött létre a szervezet. A korszakra jellemző hierarchikus egyházképből fakadóan egyértelmű volt, hogy a párt vezetésében kiemelt szereppel kell bírnia a papságnak, mert ezáltal valósulhatott meg a hierarchiának való alárendelés, ellenőrzés és vezetés. A modell nem magyar sajátosság, valamennyi a korszakban működő katolikus (nép)pártra jellemző volt: az Olasz Néppárt is (*Partito Popolare Italiano*) Luigi Sturzo³⁵ – katolikus pap – kezdeményezésével és vezetésével jött létre Pietro Gasparri bíboros államtitkár

³⁴ Katolikus Néppárt – Magyar Katolikus Lexikon
<http://lexikon.katolikus.hu/K/Katolikus%20N%C3%A9pp%C3%A1rt.html>

Letöltés ideje: 2022. június 7.

³⁵ Sturzo – Magyar Katolikus Lexikon
<http://lexikon.katolikus.hu/S/Sturzo.html>

Letöltés ideje: 2022. június 7.

jóváhagyásával, de például a német Centrumpárt elnöke is egy katolikus pap volt a két világháború között, Ludwig Kaas személyében.

Törvényhozási ciklus	Katolikus pap					Pártállás		
	Összesen	Püspök	Kanonok	Plébános	Káplán	Kormánypárt	Kereszténypárt	Ellenzék
1920-1922	10	1	4	3	2	-	9	1
1922-1927	11	-	2	8	1	3	5	3
1927-1932	12	-	3	9	-	4	8	-
1931-1936	9	-	2	6	1	2	6	1
1935-1940	6	-	1	5	-	3	2	1
1939-1944	14	-	1	12	1	7	6	1

1. táblázat, Gergely Jenő [1999] *A katolicizmus története Magyarországon 1919-1945*, Pannonica Kiadó, Budapest, 109. o. alapján, a szerző szerkesztésében

A táblázat alapján látható, hogyan alakult 1920 és 1944 között a katolikus papság részvétele a magyar törvényhozás választott szervében, az alsóházban. Számuk jelentősen nem változott a szűk negyedszázad alatt, általában mindig 10 fő körül alakult a mintegy 400 tagot számláló (változó számú) testületben. Elsősorban a plébánosokra volt jellemző a képviselői hivatal vállalása, de néhány kanonok és káplán is akadt közöttük. A papok különböző frakciókhoz tartoztak, tehát a politikai gyakorlatot illetően eltérő oldalakhoz – kormánypárt, kereszténypárt és ellenzék – tartoztak. Kezdetben még létezett valamifajta egység, viszont a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának szakadása után a klérus egy része betagozódott az Egységes Párt által dominált kormányzat alá, így megosztottá váltak. Voltak, akik elköteleződtek a kormánypárt mellett, egyesek kitartottak az önálló Keresztény Gazdasági és Szociális Pártban, mások pedig ellenzéki szerepet választottak. Részben emiatt, már ebben az időszakban sem támogatta a Szentszék a lekipásztörök politizálását, bár az egyházjogi kanonok szerint a püspökök engedélyezhették azt papjaik számára.³⁶

Az 1945 utáni, fokozatosan átalakuló politikai rendszerben is jelen voltak pap politikusok. Az 1947-es nemzetgyűlés elnökének például Varga Béla balatonboglári plébánost választották a képviselők, aki a testület – kékcédulás választások és kommunista hatalomátvétel előtti – utolsó szabadon választott vezetője volt.³⁷ A Rákosi-korszakban nyílt egyházüldözés vette kezdetét, ami az intézmények (iskolák, kórházak, szociális otthonok) államosításától kezdve,

³⁶ Gergely Jenő [1999] *A katolicizmus története Magyarországon 1919-1945*, Pannonica Kiadó, Budapest, 108. o.

³⁷ Romsics Ignác [1999] *Magyarország története a XX. században*, Osiris Kiadó, Budapest, 291. o.

a szerzetesrendek betiltásán át egészen az egyházi személyek zaklatásáig és koncepciók perekben történő elítéléséig terjedt, melyre Mindszenty József bíboros, esztergomi hercegprímás ellen is sor került.³⁸ Ennek ellenére mégis akadtak olyan klerikusok, akik az ateista kommunista politikai struktúrában aktív szerepet vállaltak.

A papi békemozgalom³⁹ megszervezésén és támogatásán keresztül igyekezett a hatalom saját befolyása alá vonni az Egyházat, valamint tagjai között – különösen is a hierarchián belül – ellentéteket generálni. Annak ellenére, hogy 1949-ben a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia a Szent Officium 1949. június 1-i rendelkezésére hivatkozva megtiltotta a kommunistákkal való együttműködést, és kiközösítéssel fenyegette a tilalmat megszegőket, a békemozgalom keretein belül számos klerikus volt aktív és általában 2-3 „békepap” képviselői mandátumot is szerzett a „választásokon”, így jelen volt az országgyűlésben az 1980-as évekig.

A Szentszék keleti politikájának – melyet Agostino Casaroli diplomata, bíboros államtitkár neve fémjelez – fontos részét képezte a békepapi mozgalom kérdéskörének rendezése is.⁴⁰ A korábbi fejezetekben már említett, XII. Piusz pápa által 1957-ben kiadott rendelkezés szerint a klérus számára általánosan tiltott volt az országgyűlés munkájában való részvétel. Ennek ellenére azonban voltak, akik a kiátkozás terhe mellett kitartottak a politikai hivatalviselés folytatásában. Kiközösítésben részesült például Horváth Richárd és Beresztóczy Miklós a papi békemozgalomban való részvétel és az engedetlenség miatt. Esetük külön kezelendő ügyet jelentett.

A Szentszék és a magyar állam közti viszony alakulása – az 1964-es és 1971-es megállapodások, majd a „kis lépések politikája” – nem csak regionális jelentőséggel bírt, de lehetőséget biztosított a szocialista országokkal szemben alkalmazott egyházpolitika előzetes „tesztelésére” is.⁴¹ Ennyiben pedig a világegyház egészére érvényes tendenciák modellezésére is sor került, melyeknek részét képezte a klérus világi hatalom gyakorlásával járó hivatalviselésének a szigorítása is, amennyiben az 1983-as CIC vonatkozó kánonjai már

³⁸ Szántó Konrád [1992] *A kommunizmusnak sem sikerült, A magyar katolikus egyház története 1945-1991*, Új Misszió Alapítvány, Miskolc, 18-21. o.

³⁹ békemozgalom – Magyar Katolikus Lexikon
<http://lexikon.katolikus.hu/B/b%C3%A9kemozgalom.html>
letöltés ideje: 2022. június 7.

⁴⁰ Szabó Ferenc [2015] *A Vatikán keleti politikája közéről, Az ostpolitik színe és visszája*, Jezsuita Kiadó, Budapest, 113. o.

⁴¹ Szabó Csaba [2005] *A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években*, Szent István Társulat, Budapest, 47-48. o.

szigorúbbak a korábbi 1917-es kódexnél. Az 1989/90-es rendszerváltozást követően is érvényben maradtak azok a rendelkezések, amelyek a papság politizálásának kereteit szűkítették, annak ellenére, hogy 1997-ben a vatikáni szerződés szerint rendeződött az Egyház magyarországi helyzete és a többi posztoszocialista országgal is normalizálódott a Szentszék kapcsolata. Ennek oka, hogy az Ostpolitik és a dél-amerikai felszabadítás teológiájához való viszonyulás előmozdította a papság szerepéről szóló diskurzust – többek között a II. Vatikáni Zsinaton –, melyben a hangsúly a lelkipásztori feladatok ellátására helyeződött, amire bármiféle politikai aktivitás rossz hatással lehet, így az attól való tartózkodást célszerűnek tűnt megtartani.

A politikai szerepet vállaló papokról általában elmondható, hogy prominens tagjai voltak Egyházuknak, neves egyetemeken folytattak tanulmányokat, többnyire doktori fokozatot is szereztek, egy részük pedig a római Collegium Germanicum et Hungaricum növendéke is volt. Politikai pályájuk többnyire az egyházi-közületi működésükkel párhuzamosan ívelt fel – legalábbis az 1945-ig tartó időszakban. Valamennyien szorosan kötődtek a szociális kérdéshez, melyre vagy származásuk, vagy a szegények felé tanúsított érzékenységük adott okot. Elmondható róluk, hogy politikusi működésük során elsősorban az Egyház érdekeinek képviselője, a társadalmi tanítás érvényre juttatása és a jószándék vezérelte őket – tulajdonképpen még a békepapok egy részét is. A továbbiakban néhány magyarországi pap politikai életrajzának proszopográfiai jellegű ismertetésére kerül sor, hogy rajtuk keresztül könnyebben értelmezhető és kézzelfogható legyen a tárgyalt kérdéskör.

1. Giesswein Sándor⁴² (1856-1923)

Giesswein Sándor a Komárom vármegyei Tatán született 1856-ban egy gazdatiszt és egy bécsi családból származó asszony gyermekeként. A tatai piaristáknál és a győri bencés főgimnáziumban végzett tanulmányokat követően a Központi Papnevelő Intézet győri egyházmegyei papnövendékeként hallgatott teológiát a bécsi Pázmáneumban és Budapesten. Pappá 1878-ban szentelték, s ezután – 1880-ban – teológiai doktori fokozatot is szerzett Kismartonban.

Egyházi pályafutása során számos egyházi hivatalt és tisztséget töltött be: a püspöki szertartóságtól kezdve (1883) a szentszéki jegyzőségen és püspöki titkárságon (1892) át

⁴² Giesswein – Magyar Katolikus Lexikon
<http://lexikon.katolikus.hu/G/Giesswein.html>
Letöltés ideje: 2022. június 19.

egészen a kanonokságig (1897). Később címzetes apáti és 1907-ben pápai prelátsi címmel tüntették ki.

Közéleti tevékenységét az 1890-es években kezdte, majd a *Rerum novarum* szellemében 1897-ben – Magyarországon elsőként – keresztény munkásegyletbe szervezte a Győr környéki munkásságot. 1904-től a Keresztény Szociális Egyesületek Szövetségének elnökeként tevékenykedett, 1905-től pedig a magyarvári választókerület képviselőjeként vállalt szerepet az országgyűlés képviselőházában. 1910-ig a Katolikus Néppárt keretein belül politizált, majd az Országos Keresztényszocialista Párt színeiben indult. 1918-ban tagja volt a Nemzeti Tanácsnak, 1920 és 1922 között pedig a Nemzetgyűlésben is jelen volt. Mivel nyíltan elítélte nem csak a vörös, de a fehérterroret is, mellőzötté vált a Horthy-korszakra.

Giesswein tudományos-irodalmi tevékenysége is említésre méltó. Az 1880-as években a győri tanítóképzőben oktatott természettudományokat és nyelveket. Későbbi kutatásai kiterjedtek az asszirológiára, egyiptológiára és a nyelvészetre is, különösen tekintettel az eszperantóra. Számos publikációja jelent meg, nem csak magyar, de idegen nyelveken is. 1911-ben a Magyar Országos Eszperantó Egyesület elnökének választották. 1903-ban tagja, majd alelnöke lett a Szent István Társulatnak, 1916-tól 1921-ig pedig az újonnan alakított Szent István Akadémia elnöke is volt egyben. Ezen kívül számos hazai és nemzetközi szervezetben vállalt szerepet az eszperantó nyelvhez kötődően és az ahhoz szorosan kapcsolódó békemozgálmában.

1923-ban hunyt el Budapesten. Életműve megkerülhetetlen a magyar kereszténydemokráciában, a keresztényszociális politikai gondolkodás elterjesztésében. Politikai szerepvállalása ugyanakkor nagyban hozzájárult ahhoz, hogy – minden elvűsége és hitbeli szilárdsága ellenére – tudományos és közéleti kérdésekben is egyre inkább elszigetelődjön, és a hivatalos politika szemében kegyvesztetté váljon.⁴³

⁴³ Sáfrány Attila [2004] Giesswein Sándor emlékezete in Vigília, 2004. év, 69. évfolyam, 6. szám, 431-438. o.

2. Prohászka Ottokár⁴⁴ (1858-1927)

Prohászka Ottokár 1858-ban született Nyitrán, Morvaországból betelepült németajkú család sarjaként. Iskoláit Losoncon, Nyitrán, Kalocsán és Esztergomban végezte, majd esztergomi egyházmegyes kispapként került 1875-ben Rómába, ahol a Collegium Germanicum et Hungaricum növendékeként tanult teológiát és kapott spirituális neveltetést a jezsuitáktól. 1881-ben részesült az egyházi rend szentségében, majd a következő évben teológiai és filozófiai doktorátust is szerzett.

Magyarországra 1882-ben tért vissza, ekkor kezdte meg lelkipásztori, tudományos és közéleti pályafutását. Első szolgálati helye Esztergom volt, ahol kezdetben káplánként, majd 1883-tól teológiai tanárként tevékenykedett az ottani líceumban. Klasszikus nyelveket és dogmatikát oktatott, 1890-től pedig a szeminárium spirituálisa is volt egyben. 1901-től országos hírű lelkigyakorlatokat szervezett férfiaknak. Az 1904/5-ös tanévben a budapesti egyetem dogmatika tanára volt, majd 1906-tól székesfehérvári megyéspüspök lett. 1909-től a Magyar Tudományos Akadémia levelező, 1920-tól rendes tagja volt. Ezen kívül alapító tagként kivette részét a Szent István Akadémia munkájából is.

A magyar politikai-közéleti diskurzus aktív szereplője volt. XIII. Leó pápa 1891-es *Rerum novarum* kezdetű enciklikájának fordítójaként és a Katolikus Néppárt egyik alapítójaként kezdetektől fogva elkötelezett hirdetője volt a politikai katolicizmusnak és a keresztényszociális gondolkodás megvalósításának. 1895-től az általa alapított Esztergom hetilap főszerkesztője volt. Az első világháború utáni Nemzetgyűlésben Székesfehérvár képviselőjére kapott felhatalmazást a választópolgároktól – püspökként.

Irodalmi és tudományos munkássága szerteágazó, könyveiben, újságcikkeiben és előadásaiban behatóan foglalkozott a modern kor jelentette társadalmi kihívásokkal és szorgalmazta a világgal való párbeszéd szerepét. Néhány műve indexre került, mivel a „modernizmus” által felvetett kérdések ekkor még komoly vitákra adtak okot az Egyházon belül, azonban a székesfehérvári püspök nem tartozott a modernisták közé; inkább csak arról beszélhetünk, hogy újszerű és problémaérzékeny gondolkodásmódja sok tekintetben megelőzte saját korát.⁴⁵

⁴⁴ Prohászka – Magyar Katolikus Lexikon
<http://lexikon.katolikus.hu/P/Proh%C3%A1szka.html>
Letöltés ideje: 2022. június 19.

⁴⁵ Pápai Lajos: Prohászka Ottokár in Vallástudományi Szemle 2020/2. szám, 102. o.

1927-ben hunyt el Budapesten, miután az egyetemi templom szószékén mondott homíliája közben agyvérzést kapott.

Prohászka Ottokár politikai szerepvállalása több szempontból is tárgyalásra érdemes. Egyfelől az országgyűlés választott testületében egyedül vett részt püspökként, így a többi pap politikus sorából is „kilóg”. Ennek oka, hogy a politika hathatós alakítására a felsőház keretein belül kevésbé lett volna lehetősége, annak elsődleges terepe az alsóház, a képviselőház volt. Ugyanakkor politikai exponáltsága egyházi pályafutására nézve gátlólag hatott, amennyiben a Szentszék ennek okán nem nevezte ki őt kalocsai érseknek, annak ellenére, hogy a neve felmerült a tisztségre szántak között.⁴⁶

3. Vass József⁴⁷ (1877-1930)

Vass József 1877-ben született a Vas megyei Sárváron, egy cipésmester gyermekeként. Az elemi iskolát követően Győrött és Székesfehérvárott volt gimnazista, majd székesfehérvári egyházmegyes papnövendékként a római Collegium Germanicum et Hungaricumban volt seminarista és hallgatott teológiát. Pappá 1904-ben szentelték, egy évvel később pedig teológiai és filozófiai doktori fokozatot is szerzett.

Hazatérte után 1905-től Dunaadonyban szolgált káplánként, majd Fehérváron kapott hitoktatói állást. 1907-ben a helyi szemináriumban filozófiai és biblikum órákat kezdett tartani, később prefektusi beosztást is kapott. 1911-ben került Budapestre, ahol a Szent Imre Kollégium vezetésével bízták meg, 1917-től egyetemi tanár is volt. A vörösterrore idején Zala megyében húzódott meg, majd 1919 őszétől részt vett az újjáépítésben. 1915-től a Szent István Akadémiában is tevékenykedett.

A Keresztényszociális Párt szervezői körének aktív tagja volt: 1920-ban a sárvári, majd később a zalaszentgróti és szombathelyi kerületekből szerzett mandátumot a párt színeiben a Nemzetgyűlésben. Az 1920-as években kormányzati szerepet is vállalt a Teleki-kormányban, majd Bethlen István kabinetjében is. Közélelmezésügyi, vallás és- közoktatásügyi, leghosszabban pedig (1922-1930) népjóléti- és munkaügyi miniszterként volt jelen az

⁴⁶ Gergely Jenő [1999] A katolicizmus története Magyarországon 1919-1945, Pannonica Kiadó, Budapest, 108. o.

⁴⁷ Vass – Magyar Katolikus Lexikon
<http://lexikon.katolikus.hu/V/Vass.html>
Letöltés ideje: 2022. június 20.

országos politikában. Mindezek mellett Bethlen István miniszterelnök helyetteseként is dolgozott, tehát a korszakban igen jelentős politikai befolyással rendelkezett.⁴⁸

Politikai programjában a szociális állam megvalósítása és fejlesztése szerepelt, így a kórházak építése, a lakhatás támogatása, nyugdíj és szociális ellátórendszer bővítése jelentette miniszteri ténykedésének gyümölcsét. 1930-ban hunyt el Budapesten.

Személye rendkívül érdekes, hiszen katolikus papként az országos politika legszűkebb grémiumába tartozott. Egyházi pályafutására az ilyen aktív közéleti jelenlét annyiban volt negatív hatással, hogy előmenetelét – püspökké való kinevezését – a Szentszék nem támogatta, annak ellenére, hogy a magyar kormány mindent megtett érte. „Csak” kalocsai nagypréposttá tételére kerülhetett sor 1923-ban. A korszakban – Chernoch János és Serédi Jusztinián hercegprímás alatt is – fontos szerepet töltött be állam és Egyház kapcsolatrendszerében, mint összekötő-közvetítő, a főpásztorok megítélése szerint politikai tevékenysége hasznosnak és célszerűnek tűnt a Katolikus Egyház szempontjából.⁴⁹

4. Varga Béla⁵⁰ (1903-1995)

Varga Béla 1903-ban született a Győri vármegyében található Börcs területén, kisparaszti családba. A győri bencéseknél tette le az érettségét 1922-ben, majd a veszprémi szemináriumban volt kispap és a helyi főiskolán teológiát hallgatott. Pappá 1926-ban szentelték.

Kápláni beosztásban kezdte meg lelkipásztori működését Somlóvásárhelyen, majd Várpalotán, 1929-től pedig Balatonbogláron szolgált adminisztrátori, később plébánosi jogkörrel felruházva. 1945-ben veszprémi kanonokká és pápai főesperessé nevezték ki.

Balatonboglári szolgálati helye mellett a politikailag is aktív Gaál Gaszton földbirtokos házi káplánja is volt egyben – az ő közreműködésével vett részt 1937-ben a Független Kisgazdapárt megalakításában. A párt országos választmányának alelnökévé, majd a polgári tagozat elnökévé választották. 1939-ben szerzett mandátumot az országgyűlésben a Somogy vármegyei listáról. A háború alatt tevékenyen magára vállalta a lengyel menekültek ügyét

⁴⁸ Taschek Zoltán: Vass József miniszterelnök-helyettesi szerepe a Bethlen-kormányban in Clio Műhelytanulmányok: „Az ország szolgálatában megmaradni a legfőbb erkölcsi kötelesség” - 2019/4. szám, Clio Intézet, Budapest 12-13. o.

⁴⁹ I.m., 26. o.

⁵⁰ Varga – Magyar Katolikus Lexikon
<http://lexikon.katolikus.hu/V/Varga.html>
Letöltés ideje: 2022. június 20.

Teleki Pál miniszterelnök támogatása mellett: Balatonbogláron lengyel iskola működött elemi és középfokú szinten közel 400 fő számára. Ezen kívül számos esetben állt ki a lengyel emigráció mellett. Magyarország németek általi megszállásának idején Homokkomáromban bujkált, majd Raoul Wallenberg diplomatával közösen fellépett a magyarországi zsidóság érdekében. A háború után szovjet katonák letartóztatták, de szerencsés körülmények között megmenekült a halálos ítélet elől.

1945-ben az újjászervezett FKgP alelnöke lett és részt vett a Nemzetgyűlés munkájában is. Tagja lett az államfői jogokat ideiglenesen gyakorló Nemzeti Főtanácsnak, majd pártja választási győzelmét követően 1946-ban a testület tagjai a Nemzetgyűlés elnökévé választották őt. A kommunista hatalomátvétel után menekülni kényszerült – csak a rendszerváltást követően tért vissza Magyarországra – és az emigráció egyik vezetőjeként szolgálta a magyar ügyet, mint a Magyar Bizottság elnöke.

Varga Béla közéleti-társadalmi szerepvállalását Rott Nándor püspök engedélyével kezdte meg és Mindszenty József támogatásával folytatta. Ez utóbbi különösen is fontosnak tartotta a lelkipásztor FKgP-n belüli működését, mert ezáltal erősíteni tudta a katolicizmus párton belüli megjelenését.⁵¹ A balatonboglári plébános a XX. századi magyar történelem kiemelten fontos alakjának tekinthető.

5. Balogh István⁵² (1894-1976)

Balogh István 1894-ben született a Krassó-Szörény vármegyei Stájerlakon. Családja származását tekintve zsidó gyökerekkel rendelkezett. A nagyszombati gimnáziumban tett érettségi után Temesvárott teológiai tanulmányokat folytatott. 1918-ban szentelték pappá a Csanádi Egyházmegye szolgálatára. Csákon és Újszentannán szolgált segédlelkészként és káplánként, majd 1929-ben bölcsészdoktori fokozatot szerzett a szegedi egyetemen. Ezután Szeged belvárosában látott el lelkipásztori feladatokat, majd 1933-ban Szeged-alsóváros (Mórahalom) plébánosává nevezték ki.

A helyi közéletben már mórahalmi plébánosként is tevékenyen részt vett – többek között helyi lapok szerkesztésével –, de országos jelentőségű politikai szerepet csak 1944 után vállalt. Tagja lett az ideiglenes nemzetgyűlésnek, 1944 és 1947 között pedig a miniszterelnökség

⁵¹ Kapronczay Károly: Varga Béla és a lengyel menekültek in Valóság, 2019. június LXII. évfolyam 6. szám, 92. o.

⁵² Balogh – Magyar Katolikus Lexikon
<http://lexikon.katolikus.hu/B/Balogh.html>
Letöltés ideje: 2022. június 20.

államtitkárává nevezték ki. Ilyen minőségben a moszkvai fegyverszünet egyik aláírója is volt. 1945-től országgyűlési képviselővé választották és tagja lett az FKgP politikai bizottságának is. 1947-ben saját politikai pártot alapított és a Független Magyar Demokrata Párt keretein belül politizált. Pártja 1949-ben csatlakozott a Népfronthoz, melyen belül elnökségi taggá is választották. 1949 és 1951 között a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának is tagja volt, 1950-től részt vett a kommunista hatalommal kooperáló papi békemozgalom szervezésében. 1951-ben Kemencére került és felhagyott az aktív politizálással, majd 1954-től haláláig Budapesten működött papként. 1968-ban címzetes apáti kinevezést kapott.

Balogh István politikai szerepvállalása a klérus ilyen jellegű működésének több aspektusára is rávilágít. Nemzetgyűlési képviselővé való megválasztásához, majd államtitkári kinevezéséhez ordináriusa – Hamvas Endre püspök – kezdetben támogatóan viszonyult, amennyiben Balogh páter a mandátum felvételéhez engedélyt is kért. Azonban Mindszenty József hercegprímás a lelkipásztori szolgálat elsőbbségére és az Egyház érdekeire hivatkozva a képviselőségtől való távolmaradásra szólította fel a papot és illetékes püspökét. Ennek ellenére – jogi indokokra hivatkozva – Balogh páter eltekintett a hercegprímás intésétől és politizálni kezdett.⁵³ 1948-ban ordináriusa a vonatkozó kánonok szerint kimondta rá a *suspensio*-t, vagyis átmenetileg eltiltotta a papi működéstől – egészen 1954-ig nem mutathatott be szentmisét. Ennek oka többek között, hogy plébániáját pasztorális szempontból elhanyagolta, valamint aktív politikai szerepvállalása több kérdésben is komoly vitát szült az Egyházon belül, különös tekintettel a főpapságra.⁵⁴ Személyének megítélése és a történelmi eseményekben játszott szerepe rendkívül bonyolult. A közvélekedés gyakran elvtelen, kommunistákkal együttműködő papként hivatkozik rá, mindazonáltal – legalábbis saját és néhány kortársa megítélése szerint – okos reálpolitikusként felismerte a kommunizmus megváltoztathatlan(nak látszó) jelenvalóságát és igyekezett az Egyház tanítását valamelyest érvényre juttatni a kialakulóban lévő új keretrendszerben.⁵⁵ Fontos hangsúlyozni Balogh István bizonyos kompromisszumkészségét és papságában való kitartását, amennyiben a

⁵³ Miklós Péter [2004] Balogh István politikai tevékenységének első évei (1944-1945) in Egyháztörténeti Szemle, 5. évfolyam 2. szám A. D. MMIV

⁵⁴ Miklós Péter: Mindszenty bíboros és Balogh páter
<http://www.vasiszemle.hu/2015/05/miklos2.htm>
Letöltés ideje: 2022. június 21.

⁵⁵ Miklós Péter [2012] Balogh István politikai pályája, doktori (PHD) értekezés, Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történettudományi Doktori Iskola, Szeged, 161. o.
http://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/1663/1/Miklos_Peter_doktori.pdf
Letöltés ideje: 2022. június 21.

hierarchia nyomására felhagyott a politizálással és a felfüggesztés feloldását követően lelkipásztorként folytatta pályáját.

6. Horváth Richárd Pál⁵⁶ (1906-1980)

Horváth Richárd Pál a Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei Felsőszászberekben született 1906-ban. Középfokú tanulmányait követően 1923-ban jelentkezett a ciszterci szerzetesrendbe. Teológiai tanulmányait a zirci Szent Bernát Hittudományi Főiskolán végezte, majd 1930-ban tett fogadalmat a közösségben és még abban az évben pappá is szentelték. 1933-ban doktori fokozatot szerzett. 1934-től latin-magyar gimnáziumi tanár volt Budapesten, mellette káplánként szolgált. 1948-ban kilépett a ciszterci rendből és esztergomi egyházmegyei pap lett. A fővárosban több állomáshelye is volt, 1951-től a Szentimreváros, 1957-től Zugló plébánosa volt. Legtovább az Alcantarai Szent Péter templomigazgatójaként lelkipásztorkodott 1958 és 1980 között.

Politikai tevékenységét 1950-ben kezdte meg a Katolikus Papok Országos Békebizottságán belül: részt vett a szervezet alapelveinek lefektetésében. 1954-től a Hazafias Népfront Országos Tanácsának tagja lett, majd az Országos Béketanács katolikus bizottságának főtitkára. 1958 és 1980 között országgyűlési képviselőként politizált, 1963-tól pedig az Elnöki Tanácsnak is tagja volt. 1951-től haláláig az Ecclesia Szövetkezet igazgatójaként is dolgozott.

Horváth Richárd békepapi mozgalmon belül végzett tevékenysége számos dologra világít rá a politikus papokkal kapcsolatosan. A ciszterci rendből történő kilépését követően kezdett szerepet vállalni a politikai életben, annak ellenére, hogy az egyházi hatóságok ezt már általában sem támogatták. A Szentszék 1958-ban – miután felszólította a mandátumról való lemondásra, de annak nem tett eleget – két társával (Beresztóczy Miklós és Máté János) kiközösítésben részesült, amit azonban az állami hatóságok nem engedtek nyilvánosságra hozni.⁵⁷ Horváth tevékenységének megítélését nehezíti, hogy szándéka szerint az állam és Egyház közti kapcsolatokban „a jó állampolgár és jó katolikus” elvet igyekezett önként előmozdítani, ez azonban végül is ahhoz vezetett, hogy szembekerült a Szentszék

⁵⁶ Horváth – Magyar Katolikus Lexikon
<http://lexikon.katolikus.hu/H/Horv%C3%A1th.html>
Letöltés ideje: 2022. június 21.

⁵⁷ Szabó Csaba: Az állami egyházügyi hivatal értékelése az 1956 után kialakult egyházpolitikai helyzetről. In: Archivnet. XX. századi történelmi források. 6. évfolyam (2006) 5. szám
https://www.archivnet.hu/politika/az_allami_egyhazugyi_hivatal_ertekelese_az_1956_utan_kialakult_egyhazpolitikai_helyzetrol.html
Letöltés ideje: 2022. június 21.

egyházpolitikájával.⁵⁸ A kiközösített békepapok ügyét csak 1971-ben rendezte a magyar Állam és Egyházügyi Hivatal és az Egyház: titkos megállapodás keretében feloldották a kiközösítést és az Országgyűlésben való részvételtől való általános kánoni eltiltás is hatályon kívül helyeződött a Mindszenty-alku keretében.⁵⁹ Mindezekén túl Horváth Richárd politikai működése különösen rávilágít arra is, hogy a keleti blokkon belül nem csak egyházpolitikai kihívásokat, de lelkipásztori aggályokat is okozott a papok ilyen jellegű ténykedése.⁶⁰

7. **Beresztóczy Miklós**⁶¹ (1905-1973)

Beresztóczy Miklós 1905-ben született Budapesten Bartmann néven. A fővárosban hallgatott teológiát. 1928-ban pappá szentelték az Esztergomi Egyházmegye szolgálatára és doktori fokozatot szerzett.

Lelkipásztori működésének első állomása a budapesti Notre Dame de Sion intézet volt, ahol hitoktatóként is dolgozott. 1929-ben Esztergomba került érseki levéltárosnak, közben főszentszéki jegyzővé is megtették. 1936-ban pápai kamarási megbízást kapott és Serédi Jusztinián maga mellé kinevezte érseki titkárnak is, 1948-ban kanonok lett. 1957-től a budapesti Szent Ferenc sebei templom lelkészeként szolgált.

Közéleti tevékenységét Esztergomban kezdte történelmi témájú előadások és népszerű lelkigyakorlatok megtartásával. 1939-től a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban a katolikus ügyosztály vezetője, 1948 és 57 között az Actio Catholica igazgatója is volt. A kommunista hatalomátvétel után részt vett a papi békemozgalom megalakításában, a társulás elnöke is volt 1950-től 1956-ig. 1953-tól haláláig parlamenti képviselő, 1963-tól pedig az Országgyűlés alelnöke is volt.

Beresztóczy politikai tevékenységének értékelése meglehetősen összetett. Ennek oka, hogy 1945 előtti működése hivatalos egyházi jóváhagyás mellett, az állami-egyházi kapcsolattartás érdekében történt – hivatalviselését és közéleti ténykedését alapvetően

⁵⁸ Bán Z. Elizeus: Szerzetesrend a vádlottak padján ciszterciek a szocializmusban, Polgári Szemle, 14. évf. 4–6. szám, 2018, 138–154. o.

http://real.mtak.hu/98631/1/PSZ%202018.%204-6.szam_beliv_11.pdf

Letöltés ideje: 2022. június 21.

⁵⁹ Szabó Ferenc [2015] A Vatikán keleti politikája közéről, Az ostpolitik színe és visszája, Jezsuita Kiadó, Budapest, 120. o.

⁶⁰ Bán Z. Elizeus: Szerzetesrend a vádlottak padján ciszterciek a szocializmusban, Polgári Szemle, 14. évf. 4–6. szám, 2018, 138–154. o.

⁶¹ Beresztóczy Miklós, Bartmann, in Magyar életrajzi lexikon

<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/b-74700/beresztoczy-miklos-bartmann-74B52/>

Letöltés ideje: 2022. június 21.

megbecsülés övezte.⁶² A kommunista hatalomátvétel után azonban jelen volt a Katolikus Papok Országos Békebizottságában és a tilalom ellenére kiközösítés terhe mellett 1957-től is megtartotta országgyűlési mandátumát, miközben továbbra is aktív volt a békemozgalmában. Ugyanakkor vele kapcsolatban fontos hangsúlyozni, hogy a hatalommal való együttműködése nem önkéntes alapon, hanem kényszer és zsarolás hatására történt, így – egyházi és politikai – pályájának 1945 utáni szakaszát ennek fényében szükséges vizsgálni, életútjának egészét pedig értékelni.⁶³

8. Bartha Béla⁶⁴ (1897-1972)

Bartha Béla egy csendőrként született 1897-ben a Szepes vármegyei Poprádon. Az elemi iskolát követően a kassai premontrei gimnáziumban tett érettségit. 1914-ben jelentkezett kispapnak a szepesi egyházmegye szolgálatára. 1916-tól a budapesti Központi Papnevelő Intézetben tanult. Teológiai tanulmányait a világháború és a Tanácsköztársaság is akadályozták, papszentelésére így csak 1919-ben került sor.

Egyházi szolgálatát Regeteruszán kezdte meg segédlelkészként. A trianoni békediktátum következtében egyházmegyéje Csehszlovákiába került. 1926-ban Kassára helyezték, ahol hitoktatói állása mellett rendszeresen kiállt a kisebbségbe került magyarság mellett, a fiatalok körében szerepet vállalt a közösség-szervezés vezetésében – a magyar szervezetek titkáráként és a cserkészlet támogatójaként –, emiatt az állami hatóságok részéről megrovásban részesült. A bécsi döntések és az 1939. márciusában végrehajtott kárpátaljai bevonulást követően lelkipásztori tevékenységét szabadabb keretek között teljesíthette. 1940-ben püspöki tanácsossá tették, 1942-ben pápai kamarás lett. A második világháború után újjá szerveződő csehszlovák állam 1945-ben kiutasította, így (kis) Magyarország területére került át. Előbb Hollóházára, majd Sárospatakra helyezte püspöke. A hitélet szolgálata mellett a városban is aktívan részese volt az ifjúsági és közösségi élet szervezésének. 1949-ben a kommunista hatalom – mint „reakciónak” minősített személyt – eltiltotta Barthát az iskolai hitoktatástól

⁶² Egy szürke aulista: Beresztóczy Miklós 1946 előtti pályaképe. In Klestenitz Tibor – Soós Viktor Attila – Petrás Éva [2019] (szerk.) Útkeresés két korszak határán: a Katolikus Szociális Népmozgalom 75. évfordulójára. Közi Horváth József Népfőiskola, Agyagosszergény, 129-138. o

⁶³ Bán Z. Elizeus: Szerzetesrend a vádlottak padján ciszterciek a szocializmusban, Polgári Szemle, 14. évf. 4–6. szám, 2018, 143. és 153. o.

⁶⁴ Bartha Béla, in Történelmi tár: digitális História adatbázis
https://web.archive.org/web/20160311010859/http://tortenelmitar.hu/index.php?catid=43:b&id=3455&itemid=67&lang=hu&option=com_content&view=article
Letöltés ideje: 2022. június 22.

és a fiatalok körében végzett lelkipásztorkodástól. „Betegszabadság” után 1955-ben a szerény lakosságú Fájban volt plébános, majd 1962-től Legyesbényére helyezték.

Sárospatakon politikai szerepet is vállalt: előbb a helyi képviselőtestületnek lett tagja, majd 1947-től a Barankovics István által szervezett Demokrata Néppárt helyi vezetője lett. Az 1947. évi országgyűlési választásokon a DNP színeiben mandátumot szerzett, amiről azonban lemondott.

Bartha Béla politikai hivatalvállalásának kérdésköre különösen is kiemelendő. Annak ellenére, hogy egy keresztény világnézeti párt színeiben – ordináriusának engedélyével és támogatásával – választották meg országgyűlési képviselővé, Czapik Gyula érsek és Mindszenty József hercegprímás felszólításának engedelmeskedve lemondott a képviselőségről és visszavonult a politizálástól. Mivel a békemozgalomtól elhatárolódott és nem működött együtt a hatalommal, állami nyomásra „büntető pályára” helyezték, hogy ne folytathassa a közösség szervezést.⁶⁵ Az ő esetében tehát a változó politikai kontextus és az egyházi előjárók iránti engedelmisség összjátékának jellegzetes példájával találkozunk.

VII. ÖSSZEGZÉS, KÖVETKEZTETÉSEK

Amint a dolgozat arra rámutatott, a katolikus papok politikai tisztségviselése a XX. századi Magyarországon egyáltalán nem volt unikális jelenség. Bármennyire is furcsán hathat a ma emberének, 1945-ig teljesen természetes volt, hogy számos katolikus pap képviselői, államtitkári vagy akár miniszteri hivatalt is ellátott, melynek egyházjogi háttere is biztosított volt. A jelenséget az 1930-as évekig a Szentszék hivatalos egyházpolitikája is alapvetően jónak látta, azonban a tömegdemokráciák és a megosztást keltő ateista ideológiák – náciizmus, kommunizmus – térnyerésével elmozdulás történt a kérdéshez való viszonyulást illetően.

A hidegháború idején két tényező is közrejátszott a klérus politikai hivatalviselési gyakorlatának megváltoztatásában. Egyfelől a szovjet érdekszférába tartozó keleti blokk sajátos helyzete, másfelől a felszabadítási teológia latin-amerikai megjelenése. A Tanítóhivatal megítélése szerint mindkét jelenség veszélyt rejtett magában, amennyiben a Katolikus Egyház híveinek megosztásához, és – adott esetben – egymással való szembefordulásához vezethetett.

⁶⁵ Bartha Béla | Kereszténydemokrata Tudásbázis - www.barankovics.hu (archive.org)
<https://web.archive.org/web/20141015163446/http://barankovics.hu/keresztenydemokracia-adatbazis/kicsoda/bartha-bela>
Letöltés ideje: 2022. június 22.

Így tehát az Egyház katolicitása és a krisztusi tanításhoz való hűsége megkövetelte az addigi gyakorlat megváltoztatását a klérus politikai jelenlétét illetően. A papok magyarországi működése azért is különösen érdekes, mert a Szentszék itt tesztelte előzetesen a térség más államaival is folytatott keleti politikáját, az Ostpolitikot.

Ugyanakkor a változás nem a konkrét jogszabályban, hanem a jogalkalmazásban ment végbe. Az 1917-es és az 1983-as CIC nagyon hasonlóan szabályozza a kérdéskört. Fogalmi szempontból viszont jól érzékelhető az átmenet: korábban engedélyhez kötött volt a közhivatalok vállalása, a jelenleg hatályos kódex szerint pedig csak a tilalom alóli felmentés teszi azt lehetővé.

A papság lelkipásztori tevékenységének előtérbe helyezése és a hívek politikai megosztottságának elkerülése azonban legkevésbé sem jelenti azt, hogy a felszentelt személyeknek, vagy magának az Egyháznak a közügyekkel szemben közönyt kellene tanúsítania. A II. Vatikáni Zsinat után hangsúlyozott egyházkép előtérbe helyezte a világi krisztushívők megnövekedett szerepét, mely szerint a társadalmi és politikai színtéren való jelenlét a laikusok felelősségi körébe tartozik – az a klerikusi állapottól idegennek számít. A papoknak „politikai jellegű” szerepe elsősorban a hivatalos társadalmi tanítás továbbadásában, a fiatalok körében végzett nevelésben, valamint az elkötelezett közösségek létrehozásában van. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a szószék és a templom nem adhat teret a politikai-közéleti csatározásoknak, így a prédikációkban és szentbeszédekben figyelemmel kell lenni a homiletikai előírásokra, hogy azok valamennyi templomba járó hitbéli épülését szolgálják.

Bár a kódex lehetővé tenné, ma már nagyon ritka a katolikus papok korábban jellemző politikai jelenléte. Ennek oka, hogy a politikai megosztottság továbbra is jellemzi a társadalmakat – annak ellenére, hogy a Nyugat-Kelet dichotómia megszűnt –, így célszerűnek tűnt fenntartani az új gyakorlatot. Mindazonáltal néhány kortárs példa magyar viszonylatban is akad: Korzenszky Richárd bencés szerzetes pap például az 1990-es években az egyházi iskolák újraindítását koordináló minisztériumi alkalmazott volt. Kevésbé jelentős, de mindenképp megemlítenő a kisteleki plébános, Antal Imre esete is, aki városának alpolgármestere 2014 óta.⁶⁶

⁶⁶ A plébános, aki alpolgármester is – Szeged-Csanádi Egyházmegye
<http://szeged-csanad.hu/2021/04/30/a-plebanos-aki-alpolgarmester-is/>
Letöltés ideje: 2022. június 23.

Alapvetően ma nem áll fenn olyan körülmény, amely indokoltá tenné – az Egyház érdekeinek védelme érdekében – papok politikai tisztségviselését. Ennek ellenére több példa is van arra – jellemzően Dél-Amerikában –, hogy egyházi személyek állami hivatalt vállaltak a közelmúltban. Haitin Jean-Bertrand Aristide – korábban szalézi szerzetes pap – volt több ízben elnöke az országnak, Paraguayban pedig Fernando Lugo cserélte San Pedro püspöki székét az elnöki hivatalra. Európai példaként egy cseh pap – Daniel Herman – hozható fel, aki a püspöki konferencia sajtóosztályáról került minisztériumi alkalmazásba. Ugyanakkor az itt felsorolt egyházi személyek nem kaptak hozzájárulást politikai működésükhöz, ezért laicizálták őket.

Jelen dolgozat célja és terjedelmi keretei a kérdéskör átfogó, bevezetésszerű tárgyalására adtak csak lehetőséget. A továbbiakban viszont mindenképpen érdemes volna behatóbban vizsgálni a felvázolt témát: a magyarországi pap politikusok esetében levéltári források alapján társadalomtörténeti jellegű kutatás is lefolytathatónak tűnik, a Szentszék keleti politikájának és a felszabadítás teológiájának bizonyos együttjárása pedig vatikáni dokumentumok alapján jobban kimutatható volna. Mindez pedig nem pusztán történeti jelentőséggel bír, hanem a Katolikus Egyház politikai szerepének – vagy tágabb értelemben a vallás és a politika kapcsolatának – jövőjére is hatással lehet.

Irodalomjegyzék

A plébános, aki alpolgármester is – Szeged-Csanádi Egyházmegye <http://szeged-csanad.hu/2021/04/30/a-plebanos-aki-alpolgarmester-is/>

Letöltés ideje: 2022. június 23.

Bán Z. Elizeus: Szerzetesrend a vádlottak padján ciszterciek a szocializmusban, Polgári Szemle, 14. évf. 4–6. szám, 2018, http://real.mtak.hu/98631/1/PSZ%202018.%204-6.szam_beliv_11.pdf

Letöltés ideje: 2022. június 21.

Diós István (szerk.) [2000] A II. vatikáni zsinat dokumentumai., Szent István Társulat, Budapest

Egy szürke aulista: Beresztóczy Miklós 1946 előtti pályaképe. In Klestenitz Tibor – Soós Viktor Attila – Petrás Éva [2019] (szerk.) Útkeresés két korszak határán: a Katolikus Szociális Népmozgalom 75. évfordulójára. Közi Horváth József Népfőiskola, Agyagosszergény

Erdő Péter [2001] Az egyházi törvénykönyv: A Codex Iuris Canonici hivatalos latin szövege magyar fordítással és magyarázattal, Szent István Társulat, Budapest

Erdő Péter [2005] Egyházjog, Szent István Társulat, Budapest

Fejérdy András [2009] A Szentszék új keleti politikája a II. Vatikáni Zsinat idején, Világtörténet 2. Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest

Gergely András (szerk.) [2003] Magyarország története a 19. században, Osiris Kiadó, Budapest

Gergely Jenő [1982] A pápaság története, Kossuth Könyvkiadó, Budapest

Gergely Jenő [1999] A katolicizmus története Magyarországon 1919-1945, Pannonica Kiadó, Budapest

Jean-Marie Lustiger [2018] Emberhez méltón, Magyar Máltai Szeretetszolgálat, Budapest

John P. Beal, James A. Cordien, Thomas J. Green (szerk.) [2000] New commentary on the Code of Canon Law, The Canon Law Society of America, Washington, DC

Kapronczay Károly: Varga Béla és a lengyel menekültek in Valóság, 2019. június LXII. évfolyam 6. szám

Kereszténydemokrata Tudásbázis

<https://web.archive.org/web/20141015163446/http://barankovics.hu/keresztenydemokracia-adatbazis/kikicsoda/bartha-bela>

Letöltés ideje: 2022. június 22.

Kuminetz Géza [2012] Klerikusok kézikönyve I., Szent István Társulat, Budapest

Lánczi András: A politika fogalma in Gyurgyák János (szerk.) [1999] Mi a politika? Bevezetés a politika világába,

Osiris Kiadó, Budapest

Magyar életrajzi lexikon <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/b-74700/beresztoczy-miklos-bartmann-74B52/>

Letöltés ideje: 2022. június 21.

Magyar katolikus lexikon I–XV. Főszerk. Diós István; szerk. Viczián János. Budapest: Szent István Társulat. 1993–2010.

Máté-Tóth András: Politikai teológia, in *Vigilia*, 2006. év, 71. évfolyam, 6. szám

Miklós Péter [2004] Balogh István politikai tevékenységének első évei (1944-1945) in *Egyháztörténeti Szemle*, 5. évfolyam 2. szám A. D. MMIV

Miklós Péter [2012] Balogh István politikai pályája, doktori (PHD) értekezés, Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történettudományi Doktori Iskola, Szeged, http://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/1663/1/Miklos_Peter_doktori.pdf

Letöltés ideje: 2022. június 21.

Miklós Péter: Mindszenty bíboros és Balogh páter <http://www.vasiszemle.hu/2015/05/miklos2.htm>

Letöltés ideje: 2022. június 21.

O'Mahony, Anthony [2009] *The Vatican and Europe: Political Theology and Ecclesiology in Papal Statements from Pius XII to Benedict XVI*, *International Journal for the Study of the Christian Church*, 2009. szeptember 9.

<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14742250903201320?scroll=top&needAccess=true&instName=P>

Letöltés ideje: 2022. június 7.

Pápai Lajos: Prohászka Ottokár in *Vallástudományi Szemle* 2020/2. szám

Rezi Elek. "Fazakas Sándor–Kovács Krisztián (szerk.): Vallás és politika. Teológiai reflexiók egy komplex kapcsolat múltjáról és jelenéről." *Református Szemle* 113.1 (2020)

Romsics Ignác [1999] *Magyarország története a XX. században*, Osiris Kiadó, Budapest

Sáfrány Attila [2004] Giesswein Sándor emlékezete in *Vigilia*, 2004. év, 69. évfolyam, 6. szám

Sz. Jónás Ilona [1999] *Középkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény*, Osiris Kiadó, Budapest

Szabó Csaba [2005] *A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években*

Szabó Csaba: Az állami egyházügyi hivatal értékelése az 1956 után kialakult egyházpolitikai helyzetről. In: *Archivnet. XX. századi történelmi források*. 6. évfolyam (2006) 5. szám

https://www.archivnet.hu/politika/az_allami_egyhazugyi_hivatal_ertekelese_az_1956_utan_kialakult_egyhazpolitikai_helyzetrol.html

Letöltés ideje: 2022. június 21.

Szabó Ferenc [2015] *A Vatikán keleti politikája közléről, Az ostopolitik színe és visszaja*, Jezsuita Kiadó, Budapest

Szántó Konrád [1992] *A kommunizmusnak sem sikerült, A magyar katolikus egyház története 1945-1991*, Új Misszió Alapítvány, Miskolc

Szántó Konrád [2001] *Egyháztörténelem*, Jel Könyvkiadó, Budapest

Taschek Zoltán: Vass József miniszterelnök-helyettesi szerepe a Bethlen-kormányban in *Clio*

Műhelytanulmányok: „Az ország szolgálatában megmaradni a legfőbb erkölcsi kötelesség” - 2019/4. szám, Clio Intézet, Budapest

Történelmi tár: digitális História adatbázis

https://web.archive.org/web/20160311010859/http://tortenelmitar.hu/index.php?catid=43;b&id=3455&itemid=67&lang=hu&option=com_content&view=article

Letöltés ideje: 2022. június 22.

XIII. Leó pápa: Humanum Genus. Apostoli körlevél a szabadkőművességről, 1884.

https://www.vatican.va/content/leo-xiii/it/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_18840420_humanum-genus.html

Letöltés ideje: 2022. június 7.

XIII. Leó pápa: Rerum Novarum. Apostoli körlevél a munkások helyzetéről, 1891.

https://www.vatican.va/content/leo-xiii/en/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_15051891_rerum-novarum.html

Letöltés ideje: 2022. június 7.